

I. SOCIOLOGIJA IR SOCIALINĖ POLITIKA

SOCIOKULTŪROS – INTELEKTINIO KAPITALO IR INOVACINĖS POLITIKOS SĄVEIKOS PARADIGMA: ŠIANDIENOS AKTUALIJOS

Doc. dr. Rita Aleknaitytė-Bieliauskienė

Mykolo Romerio universitetas, Socialinės politikos fakultetas, Edukacinės veiklos katedra
Ateities g. 20, LT-08303 Vilnius
Telefonas (8 5) 271 4710
Elektroninis paštas TeMum@aol.com

*Pateikta 2008 m. rugsėjo 15 d.
Parengta spausdinti 2008 m. lapkričio 20 d.*

Santrauka

Straipsnyje atsižvelgiant į socializacijos procesus pateikiama aktuali kultūros problema. Pabrėžiama jos vertybinis turinys.

Išryškinama *sociokultūros* percepcija. Kvestionuojama kasdienėje praktikoje ir moksliniuose straipsniuose pateikiamo sociokultūrinio darbo, jo tikslo, sociokultūrinio ugdymo sąvokos, sociokultūrinės veiklos sferų apibrėžtys.

Išryškinama Europos Sąjungos dokumentuose pabrėžiamo intelektualio piliečių ugdymo („žmogiškųjų resursų“) svarba ir sociokultūros – intelektualio kapitalo – inovacinės politikos sąveikos pavyzdys.

Teoriniam tyrimui pasitelkta mokslinė literatūra, dokumentai, statistiniai duomenys. Analizuojama kai kurie Lietuvos sociokultūrinės terpės parametrai. Pateikiamas Lietuvos socialinėje praktikoje atsispindintis požiūris į inovacinės politikos Europos Sąjungoje nuostatas, intelektualio kapitalo koncepcijos ES strategijoje ir Lietuvos sociokultūrinės sferos potencialo tyrimo įžvalgos.

Pagrindinės sąvokos – kultūra, sociokultūrinis darbas, intelektualinis kapitalas, inovacinė politika, visuomenė.

Įžanga

Šiuo metu Lietuvoje vis ryškiau ir net skausmingai jaučiame intelektualinio kapitalo ugdymo, išsaugojimo problemų aktualijas. Įvairiais aspektais mokslininkai tiria pozityviosios socializacijos galimybes pasikeitusioje mūsų visuomeninio gyvenimo erdvėje. Daugiau kalbama ne tik apie žmogaus fiziologinius, saugos aspektus, bet ir apie komunikacinių poreikių reikšmingumą, saviraišką, savasties įprasminimo galimybes. Aktualu yra atgaminti socialinę žmogaus patirtį, išsaugoti savitas bendruomenės gyvenimo normas ir vertybes. Ši socialinės sąveikos procesą lemia individo biologinė prigimtis ir kultūra.

Deja, kalbant apie socializacijos reiškinius, nagrinėjant pilietinio ugdymo problemas, o svarbiausia – bandant jas spręsti, kalbama apie technologinius dalykus, ir visai pamirštama **kultūros** sfera. Daugelis autorių apie ją net neužsimena. Tai yra svarbiausia nagrinėjama šio straipsnio problema. Turintieji sprendimų valstybėje galią pedagogai-mokslininkai, švietimo valdininkai-pedagogai kultūrai tepalieka tik dalinę jos sferą. Ji traktuojama pliuralistiškai, daugiausia **tik** kaip meninė raiška. Įvairiuose straipsniuose pasitaiko pateikiamų kultūros prilyginimų ugdymui, auklėjimui, lavinimui, kultūra vadina-

ma net absurdiškai: „pagrindiniu žmogaus gyvenimą lengvinančiu veiksmu“. Apibrėžiant Kultūros ministerijos pateikiamas strategijos nuostatas vienu tikslų įvardijama: „sudaryti visuomenei sąlygas dalyvauti kultūroje ir ją vartoti“ (!) ir t.t.

Vis dažniau pasirodo mokslinių straipsnių rinkiniuose tiriami **sociokultūros** reiškiniai. Pluralistiškai pateikiamos teorinės šios visuomenės gyvenime labai svarbios sferos įvairios teorinės sampratos. Tačiau dažnai matyti metodologinio sociokultūros sampratos ir su ja susijusių sąvokų pagrindimo stoka, jų neįprasminant visuomenės gyvenimo, dabarties pulso paveikaus piliečio problemų erdvėje.

Šios problemos aktualumas buvo teorinio tyrimo stimulu.

Išsivysčiusių Europos Sąjungos šalių strategijoje, patvirtintoje Lisabonoje 2000 m., buvo numatytas uždavinys: iki 2010 m. sukurti dinamiškiausią ir konkurencingiausią ekonomiką, kurios pagrindas turi būti žinios (Lisabonos strategija, 2007). Kaip lyginti mieste ir restruktūrizaciją, ekonominių bei kultūrinių veiksmų įtaką kaime patyrusių valstybės piliečių išsilavinimo, intelekto skirtumus? Juk visoje Lietuvoje, visose socialinėse grupėse, nacionalinės ekonomikos šakose, humanitarinėje ir arčiausiai žmogaus – socialinėje sferose ypač reikšmingas tampa intelektualinio kapitalo formavimo, tobulinimo ir įgyvendinimo procesas. Inovacijų kūrimas – nuolat evoliucionuojantis procesas, koreguojantis, tobulinantis socialinio institucines normas, komunikacines ir kitas sistemas, ryšius, panaudojant vis naujus atradimus. Be intelektualinio kapitalo neįsivaizduojamas inovacijų radimasis, ekonomikos, socialinės sferos, kultūros plėtotė – žmogaus problemų sprendimas. Tai toji jėga, kuri yra lemtinga konkurencinėje kovoje, kuriant modernias organizacijas, kurių misija – spręsti visuomenei ir piliečiams svarbius uždavinius. Valstybė, kurdama ilgalaikes strategijas, privalo pirmiausiai matyti žmogų ne tik kaip esminį objektą, bet ir kaip kuriantį subjektą.

Tyrimai aprėpia mokslinę literatūrą, Europos Sąjungos, Lietuvos programinius dokumentus, statistikos duomenis. Straipsnis parengtas remiantis teorinės medžiagos, dokumentų tyrimu genetiniu ir indukcijos metodais, statistikos duomenų analize. Jo tikslas – pateikti kultūros, sociokultūros sampratas, bei išryškinti sociokultūros – intelektualinio kapitalo ir inovacinės politikos sąveikos paradigmą.

1. Esminės kultūros apibrėžtys

Pateiksime esmines kultūros dimensijas. JAV kultūros antropologas Marvinas Harris rašė: „Kultūra (*culture*) yra susijusi su išmoktomis, visuomeniškai įgytomis mąstymo ir elgesio tradicijomis, sutinkamomis žmonių visuomenėje. [...] Antropologai [...] paprastai turi galvoje bendrą, visuomeniškai įgytą gyvenseną, būdingą grupei žmonių, įskaitant jų kopijuojamą mąstymą, jauseną ir elgseną“ (M. Harris, 1998, p. 7). Tai vertybių sistema, **aprėpianti visa, kas žmogaus sukuriamą** tiek materialiojoje, tiek dvasinėje sferose, įskaitant tikėjimą, mitinį pasaulį, papročius, žinias, mokslą, meną, moralines, dorovines normas, pačias įvairiausias švietimo formas, teisę, žmogaus įpročius, poelgius, santykius, žmogui veikiant sukurtą materialųjį daiktiškąjį pasaulį. Kol žmogus gyvas, jokia ministerija negali jam leisti arba neleisti „vartoti kultūrą“. Kultūra yra žmogaus gyvenimo visuomenėje būdą įvardijanti ir formuojanti sfera, kokybinis jos matmuo, persmelkiantis buitį, kūrybiškumo pasireiškimą, savasties įprasminimą veikloje, politiką bei ekonomiką, ugdymą, meninę raišką, pačias įvairiausias žmogaus veikimo sferas. Inkultūracijos (*enculturation*) procesas kaip sąmoninga ir iš dalies nesąmoninga patirtis paaikšina kultūros perėmimą. Ir socializacijos procesas suvokiamas kaip socialinės-kultūrinės (tam tikros vertybinės) patirties perėmimas, mokymasis.

Sąvoka kultūra apibrėžiamė visą žmogaus kuriamą gamtos pasauliui tolesnę sferą, kuriai būdinga vertybinė dimensija. Tik žmonės, besiremiantys ne instinktais, bet kultūra, patys atsakingi už savo padermės išlikimą.

Kultūros kokybiniai matmenys kinta išlaikydami tam tikras fundamentalias, mentales vertybes ir keičiasi, transformuojasi kartu su visuomenės raida. Kultūra visada apibūdina bet kokios žmogaus veiklos (veikimo) turinį atsakant į klausimus: koks, kokia, kaip? Kokiomis vertybėmis ženklinta bomžų, rokerių, politikų grupės, teisininkų (ar jų grupės), mokytojų, kurios nors ministerijos valdininkų, kažkokių kitos subgrupės, visuomenės, valstybės kultūra: žema, aukšta, etnocentristinė, reliatyvistinė, pliaralstinė?

Negalima mokyti socializacijos būdų, technologijų pedagogams patiems neįsisavinus ir nesistengiant jaunesnių žmonių sąmonėje įprasinti kultūros esminių sandų reikšmių: vertybių pasirinkimo principų, kūrybingumo pagrindų, kalbos, etnoso, meno ir kt. Šiuo metu kalbėti apie tautos ar valstybės piliečio išlikimą, valstybės reikšmingumą globalioje erdvėje, nesuvokus etnocentrizmo ir kultūros reliatyvumo, difuzijos ir multikultūriškumo esmių, nebūtų galima, kaip nebūtų galima ir spręsti pilietiško kumo problemų, suvokti laisvės, elitarinės bei populiariosios, pragmatiškosios, žemosios ir elitinės kultūros prasmių.

Kultūra, jos reikšmė – ne „XX amžiuje išaugusi kultūros reikšmė žmogaus gyvenime“, bet mokslinė kategorija, nuo pat *homo sapiens* veiklos pradžios reikšminga žmonių visuomenei tikrovės sfera, fundamentali, išskirtinė žmogaus žymė, skirianti (kaip? kiek?) jį nuo gyvosios gamtos pasaulio. Tai nepaveldimas socialinis reiškiny, bet fiksuojamas kolektyvinės sąmonės ženklais-simboliais.

Kultūra – pirminis žmonių prisitaikymo mechanizmas. Jo pateikiami žmogaus egzistavimo socialiniame modeliai mums svarbūs tam, kad gyventume. Šiuo metu esantys vaizdiniai ir modeliai pasireiškia visuose žmogaus sąveikos socialiniame aspektuose. Todėl ir švietimas (plačiąja prasme), mokslas, menas yra persmelkti kultūros ženklų. Tai svarbiausios kultūros platumos: švietimas kultūros dalis, mokslas kultūros dalis ir menas – tik kultūros dalis. Galime teigti, kad prasta kalba, persmelkta žargonų, keiksmų, liudija žemos kultūros esatį. Žmogus, negerbiantis kito žmogaus, liudija savo žemą kultūrą. Taip pat vertiname ir populiarus meno dominavimą ne tik subgrupėse, bet ir visuomenės gyvenime: prastų šlagerių atstovus, „Svogūnų“ šventes, tuščiagalvių maivymąsi televizijos ekrane, kuriuos žemindami save ir valstybę, gal tautą, priskiriame elitiniams reiškiniams.

2. Sociokultūros institutų vieta socialiniame

Suformulavę sociokultūros reiškinio ypatumus bandysime pateikti apibendrinančio pobūdžio išvadą, galinčią būti svarbia empiriniam pažinimui, kuriuo jau galima remtis vertinant socialinius institutus, išvėlyti jų reikšmingumą piliečiams, formuluoti empirinius tyrimus. Jeigu kultūrą suvokiame kaip įrankį, galintį „programuoti“ kolektyvinį protą remiantis tam tikrais vertybiniais kriterijais, tai visuomenėje turime galimybę kurti socialinius institutus, kurie atlieka valstybės piliečiams įtaką darančias, socialinių ir kultūros vertybių atgaminimo, funkcionavimo bei kūrimo, piliečių įtraukimo į jų veiklą, specifines funkcijas.

Individas negimsta visuomenės nariu. Jis tik turi polinkį juo būti. Internalizacijos procese jis patenka į pasaulį, kuriame **jau gyvena** kiti visuomenės nariai. Jie neatsiejami nuo vienas kito būties. Vienas kitam „primetame“ gyvenimo būdą, normas ir vertybes. Jau pirminės socializacijos metu vaikai reikšmingas yra ne tik mokymas, bet ir visa, kas jį supa. Siekiant pažinti save svarbūs ne tik kognityviniai, bet ir emociniai ryšiai su kitais žmonėmis. Kalbame apie mikrosociumo ir makrosociumo reikšmingumą žmogaus gyvenime.

Antropologijos pionierius Seras Edwardas Burnettas Tyloras visuose savo darbuose pabrėžė, kad kultūra yra bet kurios visuomenės ir bet kurios jos mažesnės struktūros esminis – vertybinis sandas, kuris buvo ir evoliucionavo kartu su visuomenėje esančiomis, žmonių formuojamomis ir keičiamomis struktūromis. Kalbame apie būtiną socialinių struktūrų, socialinių institutų, konkrečioje visuomenėje funkcionuojančių vertybių, socializacijos technologijų sąveiką. Globaliame pasaulyje skirtingų visuomenių yra skirtingi socialinio vystymosi etapai. Paanalizavus kai kurių visuomenių pokyčius matyti, kad jos atmeta joms atrodančios neteisingos vystymosi krypties (progreso) idėją.

Socialinių struktūrų evoliucijos tyrimai atskleidžia ne tik istoriškai susiklosčiusių bendrosios žmonių veiklos organizavimo formų įvairovę, bet ir jų kokybinį, vertybinį turinį. Todėl galime kalbėti ne tik apie visuomenėje funkcionuojančio konkretaus socialinio instituto veiklos kryptį, technologijas, operacines problemas, bet ir apie jo vertybinę šerdį (kultūrą), kuri įvairiais savo parametrais ir veikia mikro ir makroterpėje esančius žmones.

Terminą **sociokultūrinė institucija** apibrėšime taip: tai organizuota socialinė struktūra, kurios erdvėje esantys piliečiai atlieka konkrečios krypties visuomenei reikšmingas funkcijas, tačiau jos įprasminamos vertybinio turinio (ženklintos kultūros sandais). Vertybinis turinys gali būti akivaizdus (demonstratyvus, visų matomas, tikslingai aiškinamas) arba latentinis (užslėptas). Pažymėtume Lietuvos visuomenei reikšmingas sociokultūros institucijas: kultūros centrus, jaunimo dienos centrus, pansionatus, muziejus, neformalaus ugdymo, žiniasklaidos institucijas, profesinio meno organizacijas, klubus, bendruomenių sambūrius, NVO, įkalinimo įstaigas, tarptautinius komunikacinius ryšius palaikančias organizacijas ir kt.

Sociokultūros institutų turinys dažniausiai akivaizdus, nes jie siekia išsaugoti deklaruojamas vertybes, jas puoselėti, perduoti kitoms kartoms, kurti. Jų veiklos misija konkrečioje visuomenėje gali būti susieta su savitos subkultūros funkcionavimu, kryptingos žmonių socializacijos proceso stimulais, bendruomenės narių komunikacijos formų plėtra, kultūros sandų vartojimo mokymu, doroviniu ugdymu ir kt.

Sociokultūrinės veiklos sferos: ugdymo, švietimo, laisvalaikio, rekreacijos, bendruomenės gyvenimo, meno kūrėjų, miesto, kaimo aplinkos organizacijos, miesto ar kaimo bendruomenės, vaikų, jaunimo, suaugusiųjų veiklos, turizmo centrų, subkultūrų veiklos ir kt. sferos. Bet kurios socialinės sferos kultūros ženklais pažymima ta dalis socialinės aplinkos, kuri apibūdinama vertybinio turinio, socialinių procesų kokybinio vertinimo, turinčiu įtakos asmenybei.

Sociokultūrinis ugdymas – asmenybės biologinės duotybės ir kultūros determinuota sąveika, pasireiškianti mokymo, auklėjimo bei lavinimo technologijomis žmogų supančioje aplinkoje – visoje socialinėje tikrovėje.

Sociokultūrinio darbo tikslas – vertybiniu parametru ženklinta veikla visuomenėje, bendruomenėje, veikla siekiant kitų bendruomenės narių pozityvios, kryptingos socializacijos, pagalba jiems, paslaugos. Darbo su žmonėmis visuomenėje sociokultūrinio darbo turinys visada susijęs su operacinio pobūdžio veiklos ženklinimu vertybine dimensija. Ja turėtų būti ženklinamas ir visas neišvengiamą kultūros (įprasminant vertybes) poveikį žmogui darantis socialinis kontekstas.

Sociokultūrinis darbas – ryšių tarp žmonių, žmonių grupėse formavimas, profesinė veikla, padedanti harmonizuoti asmenų, jų grupių, bendruomenių santykius. Tai kompleksiskai suvokiamos paslaugų technologijos. Kultūros dėmuo patikslina ir įprasmina žmonių sąveikoje bei veikloje šių santykių vertybinius parametrus.

Sociokultūros institucijos, sociokultūrinis darbas ir ugdymas ypač reikšmingas valstybėje ugdant žmogų, kaip subjektą ir objektą, įkūnijantį intelektualio kapitalo potencialias ir galintį sėkmingai spręsti inovacinės politikos uždavinius. Todėl šis diskursas labai svarbus.

3. Inovacinė politika Europos Sąjungoje

Europos Sąjungos ateitį lemia naujos konkurencingumo sąlygos, reiškiančios įsivaizduojamas politinių, ūkinių, sociokultūros subjektų galimybes nuolat modernizuoti savo veiklą, skatinti mokslo žinių virsmą rinkoje realizuojant inovacinius produktus. Tuo tikslu Europos Sąjungos valdymo organams ir nacionalinėms valdžioms pavesta kurti teisinės, organizacinės, ekonominės sąlygas bei mechanizmus, kurie gebėtų formuoti ir plėtoti inovacines sistemas. Verta paminėti Europos Sąjungos plėtros kryptis, kurios yra prioritetinės formuojant informacinę visuomenę, žinių ekonomiką (The Commission Resolution, 1996):

- gerinti verslo funkcionavimo sąlygas manant, kad reikia tobulinti teisinę bazę, reguliuojant naujų technologijų ir naujovių visose srityse santykius, užkariaujant rinkas, plėtojant pramonę (galvojant apie naujoves);
- investicijos į ateitį plečiant žinių bazę, garantuojant nuolatinį jos materialinį, technologinį aprūpinimą, reformuojant atsilikusias švietimo sistemas ir tikrinant jų praktinį veiksmingumą;
- plėtoti aptarnavimo sferą, kurioje aktyviai funkcionuoja pagrindinis objektas – pilietis (pabrėžiamas žmogaus kūrybingumas). Tai ne siaurai suvokiama (kaip yra Lietuvoje) žmogų socialinėje sferoje aptarnaujanti funkcinė sistema, bet bendruomenės komunikaciniai ryšiai veikloje sociokultūrinėje terpėje, visuomenėje tarp subkultūrų, tarpvalstybinio gyvenimo srityse. Taip pat tai yra naujos, plačią prasmę turinčios kultūros sritys;
- veikiant visose srityse suvokiant globalizacijos procesų ypatumus.

Inovacinė (lot. *innovatio* – atnaujinimas, naujovė) (Tarptautinių žodžių žodynas, 2001, p. 322) politika šiuo metu Europos Sąjungoje suvokiama kaip teisinės bazės suformavimas ir naujoves visuomenėje įprasminančių institucijų, stimuliuojančių naujo kūrimą bei funkcionavimą, formavimas.

Naujovės – tęstinis, nuolat evoliucionuojantis procesas, kuris koreguoja, tobulina institucines normas, komunikacines ir kitas sistemas, ryšius panaudojant vis naujus mokslo atradimus. Skatinama žmonių bendruomenei veikti skleidžiant naujas žinias, mokantis kūrybiškai jas pritaikyti vardan galutinio strateginio tikslo. Evoliucijos procesas visada siejamas su teigiamais poslinkiais, naujovėmis, kokybinės kaitos laike ir erdvėje samprata (Nelson R. R., 1982).

Ne mažiau svarbu inicijuoti procesą, kurio metu visuomenė skatinama naujoves priimti (Witt U., 2006). Tik atvira ir laisva, aukštos kultūros terpė puoselėjanti, pasitikinti teisinės valstybės pajėgumu visuomenė tegali suvokti naujus iššūkius bei reaguoti į juos. Kiekviena Europos Sąjungos šalis yra įsipareigojusi priimti naujovių strategiją, analizuoti savo valstybės privalumus ir pagrįsti naujų iššūkių reikmes, matyti greta esančius kaimynus, jausti jų progreso pulsą. Šalių politikos konkurentabilumą analizuojančios Tarybos (*Competitiveness Council*) veikla – pagalbininkas kuriant sisteminius mokslinių tyrimų, pramonės augimą koordinuojančius ryšius, rinkų tyrimus ir kt.

Mokslininkai konstatuoja, kad po 2004 m. įvykusios Europos Sąjungos plėtros atsižvelgiant į žmogiškojo potencialo indeksą jos narės atitinka aukštą išsivystymo lygį. Visos jos yra pasiekusios postindustrinę vystymosi stadiją. Europos Sąjunga inovacine politika siekia sumažinti narių diferenciaciją atsižvelgiant į pagrindinius išsivystymo rodiklius. Kad tai įvyktų, būtina protingai, tikslingai, matant strateginius tikslus investuoti kapitalą į mokslo, inovacijų sektorius, žmogiškąjį kapitalą ugdančią sociokultūros terpę. Čia viena svarbiausių – kultūra, sociokultūros terpė, kurioje bręsta žmogus: suvokiantis puoselėjamų vertybių matą ir hierarchiją, jas kurdamas arba nesuvokiantis ir visuomenę tempiantis į atsliekėlių liūną.

4. Intelektinio kapitalo koncepcija

Pirmą kartą terminas „intelektinis kapitalas“ buvo pavartotas 1962 m. F. Machlupo, kuris siekė pabrėžti fundamentinių žinių reikšmę žmogaus vystymuisi (Machlup F., 1962). Ši *intelektualinio kapitalo* koncepcija atsispindėjo P. Druckerio darbe. Jame buvo aprašoma postindustrinė visuomenė (Drucker P. F., 1993), kurioje dominuoja žinios, o konkurencinė kova vyksta dėl intelektinio kapitalo (Romer P. M., 1990). Šiuo metu kuriami nauji ekonomikos augimo modeliai. Dalia Vidickienė, tyrinėjusi Lietuvos inovacijų politiką, teigia, kad mūsų valstybėje bandomi apibrėžti „nacionalinės inovacijų politikos modeliai [...] vis dar tebėra teorinių diskusijų objektas“ (Vidickienė D., 2006, p. 2005–217).

Be *intelektinio kapitalo* („žmonių išteklių“, „žmogiškieji resursai“) sąvokos neįsivaizduojama ekonomikos, kultūros, socialinės sferos plėtotė. Mokslininkai skelbia: „žinios tampa jėga“ (Jucevičius R., 1998, p. 119). Intelektinis kapitalas, specializuotos žinios ir šandien yra ta jėga, kuri lemtinga konkurencinėje kovoje, kuriant modernias organizacijas, siekiančias spręsti piliečiams svarbius uždavinius. Intelektas, kultūra, specializuotos žinios gali lemti tai, kad ir mieste, ir kaime pradės kisti organizacijos. Gyvenimą pradės veikti diegiamos naujovės, o šviesių, aukštos kultūros žmonių inspiruojami pokyčiai pritrauks vis daugiau jaunų žmonių į gražius, jaukią sociokultūrinę terpę suformavusius Lietuvos periferijos miestelius. Kol kas tai – iliuzija.

2006 m. balandžio 4 d. Briuselyje, Europos Parlamente aptariant bendrosios ekonomikos gaires europarlamentarė Margarita Starkevičiūtė patikino: „Globalizacijos įtakoje vykstantis kapitalo paskirstymas atsižvelgiant į sukauptą darbo jėgą, žinių lygį bei kūrybinius gebėjimus reiškia, kad šiuolaikinėje rinkoje pagrindiniu konkurenciniu pranašumu tampa ne prekės kaina, o jos kokybė, [...], kokybiškai nauja ir institucinė sistema, užtikrinanti efektyvias galimybes technologinei pažangai“ (M. Starkevičiūtės pasisakymas, 2007). Intelektas, kūrybingumas, formuojami sociokultūros sferoje, tampa susiję su konkurencingumu, efektingumu, inovatyvumu, pažanga.

Vienu iš svarbiausių veiklos rezultatyvumo šaltinių yra kokybiškai naujas žmogaus gebėjimų puoselėjimas. Intelektu plėtotė, inovacijų procesas neatsiejamas nuo valstybės ir jos piliečių bendrojo kultūrinio lygio kėlimo. Šiuo metu ypač turi būti aišku, kad valstybės kultūros politika, turinti apimti visas žmogaus veiklos sferas, negali būti interpretuojama tik kaip priedas prie politikos, ekonomikos ar prekybos, teisėtvarkos ir teisėsaugos, bet aktualizuota sprendžiant karo keliuose, švietimo, laisvalaikio, masinės komunikacijos priemonių pateikiamos produkcijos turiningumo problemas. Tai visų veiklos sričių, kuriose dalyvauja žmogus, ir visų puoselėjamų holistiškai suvokiamų vertybių sąveikos problema.

Mokslas ir švietimas bei intelektinis kapitalas – kultūros plotmės, kurių centre yra žmogus: kuriantis ir kuriamas. Konkurenciniu Europos Sąjungos pranašumu gali tapti tik tos industrijos ir veiklos, kurių sėkmę lemia kūrybiškumas bei intelektas. „Ar mūsų politikai suvokia atsakomybę už kultūros būklę? Ar priimant naujus įstatymus, visada galvojama, kaip šios teisės normos paveiks tautos dvasinį gyvenimą, jos moralę, teisingumą suvokimą, sustiprins ar susilpnins žmonių pilietiškumo jausmus“, – rašo žurnalistas Antanas Staponkus (Staponkus A., 2007, p. 137). Pabrėžiame, kad veiklios, dorovingos, emocionalios, inovatyvios asmenybės intelektą formuoja ne tik dokumentais patvirtintas išsilavinimo cenzas. Žmogiškąjį kapitalą reikėtų formuoti ženklintą asmenybės doroviniiais postulatais, analitiniu mąstymu, emociniu veržlumu, intelektualiais apibendrinimais, inovaciniais kūrybiniais veiklos įprasminimais (t. y., vadinamąjį *grass-root education*).

Didžiulės reikšmės piliečiui tobulėti turi vertybiniais kriterijais ženklintos sociokultūros įtaka, žiniasklaidoje formuojamas požiūris į gyvenimo būdą, tikslus. Pragmatiškumo, vartotojiškos galvosenos, mankurtiškumo, miesčioniškumo atmainos, agresija – ne tos kryptys, kurios turėtų daryti įtaką brętančiai jaunai asmenybei. Jai reikia išmokti gyventi deramai daugiakultūriniame pasaulyje, globalinių procesų virtinėje atsirenkant žmogaus protą, dvasines viršūnes išaukštinančias vertybes. Tai sunkus kelias. Todėl juo vesti jauną žmogų, būsimąjį inovatyvų intelektualą, būtinos ne tik individualios, bet ir valstybės pastangos. Tačiau neužtenka tik finansuoti meninės kultūros, švietėjiškas programas ar teikti formalius aukštojo mokslo diplomus. Būtina nuo mažens įdiegti poreikį visu tuo prasmingai naudotis.

Dvidešimt vieno vadybininko teoretiko darbuose pasirodo terminas „naujasis mentalitetas“. Subir Chowdhury jį vadina *next mentality* (*sekančiuoju, būsimuoju*). Ši sąvoka atspindi vadybininką kūrėją kaip darbščią, visuomet ieškančią, gebančią susikaupti ties naujomis idėjomis, pasižyminčią smalsumu, užsispyrimu, siekiant įgyvendinti naujas idėjas, asmenybę. Tai svarbu todėl, kad „bet kuri verslo, vadybos sfera, siekianti įgyvendinti naujoves, būti konkurencinga – yra tarsi lėktuvų pakilimo aikštelė, kurioje vyksta nuolatinės lenktynės. Bet tam, kad būtum pirmas, nugalėtojas, būtini greiti ir tikslingi veiksmai, greita reakcija, – tai, kas pasiekama tik vadovaujantis naujojo mentaliteto (*next mentality*) principu“ (Chowdhury S., 200, p. 12).

Inovacijų siekiančios organizacijos šiuo metu susiduria su didžiausia problema – ne sutrumpinti geografinius atstumus ir komunikacijos laiką, bet ir įveikti tarpkultūrinę distanciją. Net lietuviškame kaime kurti sociokultūrinę terpę sudėtinga: reikalinga vadybininko, politiko išmintis, intelektas, analitiniai ir kūrybiniai gebėjimai:

- tirti vietinės etninės, socialinės kultūros ypatumus, bendruomenės poreikius;
- darbui šioje konkrečioje terpėje pritaikyti žinomus organizacinius, verslo, bendruomenės aktyvizavimo modelius;
- tikslingai ir teisingai pasirinkti vidinės terpės ir išorės strateginius partnerius;
- rasti bendruomenės skatinimo būdus dalyvauti kuriant veiklas, plėtojant komunikaciją, teikti pagalbą;
- mokėti vertinti bendruomenės poreikius ir gebėti pasiūlyti naujas idėjas (plačiaja prasme).

Taigi vertingiausia veikianti jėga ir dabarties kaime turėtų būti ne technologijos, bet žmonės. Tuomet galima būtų kalbėti ir apie investicijų rentabilumą (*return on investment*) ir aktyvų rentabilumą (*return on assets*). Subir Chowdhury pateikia dar vieną terminą: *return on talents* (*talentų rentabilumas*). Jis atspindi tai, ką investicijos palieka bendruomenei. Netgi pasiūlo formulę (Chowdhury S., 2000, p. 15):

$$\text{Talentų rentabilumas (investicija į žmones)} = \frac{\text{generuotos žinios}}{\text{investicija į talentus}}$$

Šią formulę efektingai dirbantys vadovai taiko siekdami kontroliuoti savo veiklą (savianalizei, bet ne tokiai iškreiptai, kokia ji yra Lietuvoje) ir prognozuoti ateitį.

2002 m. Lietuva su Europos Komisija pasirašė Susitarimo memorandumą, kuris įpareigojo mūsų vyriausybę atkreipti dėmesį į Europos Bendrijoje dar tebesančius skurdo ir socialinės atskirties židinius. Per dešimtmetį nutarta įveikti didžiausią skurdą, sumažinti socialinę atskirtį. Tačiau siekiamybe turėtų būti ir kitas kraštutinis – reikia išmokyti disponuoti intelektualiniu kapitalu, piliečių deleguotos sprendžiamosios ir vykdančiosios valdžios, partijų, vykdomųjų valstybės institucijų bendruoju sutarimu kurti pozityviai visuomenės narius veikiančią sociokultūros sferą. Tai – būtina sąlyga. Kaip ir būtinybė prisiminti regionų kultūros politikos problemas. Nes būtent tai yra stimulus ir kūrybiškumą skatinanti terpė. Tai veiksmais bendruomenėje pasireiškiantis vaizduotės platumas, protavimo logika ir nuovoka, išlavinta intuicija, emocionalūs veiksmo postūmiai, hedonistiniai vertinimai, aukštos moralės pasireiškimas, pagarba žmogui ir jo, kaip veiklos visuomenėje objekto bei subjekto, t. y. kuriamo ir kuriančiojo piliečio, suvokimas.

Pažvelkime, kaip atrodo kai kurie Lietuvos intelektualinio potencialo rodikliai greta kitų Europos Sąjungos šalių (2003 m. duomenys).

1 lentelė. Kai kurie Europos Sąjungos šalių intelektualinio potencialo rodikliai (2003 m.)

ES valstybės	Išsimokslinimo potencialo rodmenys			Mokslo potencialo rodmenys	
	Mokymosi metų skaičius	Studentų sk. tenkantis 10 000 gyventojų	Išlaidų sk. a. mokslui BVP (%)	Užimtų moksl. tyrimų srityje (%) nuo bendrojo dirbančiųjų sk.	Mokslui skiriamų išlaidų dalis iš BVP (%)
Austrija	16,2	293,0	5,5	1,7	2,3
Vokietija	17,4	282,4	4,7	1,7	2,5
Suomija	19,7	574,6	6,5	3,0	3,5
Danija	18,9	402,2	8,3	2,1	2,6
Liuksemburgas	14,2	68,6	4,1	2,1	2,0
Kipras	14,4	284,8	7,4	0,6	0,4
Latvija	17,7	550,6	5,3	0,7	0,4
Malta	15,3	197,5	4,8	0,6	0,3
Slovakija	15,7	306,1	4,4	0,8	0,5
Lietuva	17,7	530,2	5,2	0,9	0,8

Šaltinis: <https://epp.eurostat.ec.eu.int>

Įdomu tai, kad maksimalus studijuojančiųjų skaičius užfiksuotas Suomijoje. Jų potencialas išdomingai, geriausiai, lyginant su kitomis ES šalimis, panaudojamas finansuojamoje mokslo sferoje. In-

telekinis potencialas plėtojamas ir įprasminamas Danijoje. Lietuvoje, kaip ir Latvijoje, Maltoje, Kipre, Slovakijoje studijuojama daug, bet mokslinis, intelektinis potencialas nebrandinamas. Tai reiškia, kad lėšos naudojamos neracionaliai. Valstybė neskatina mokslininkų ugdymo, nesirūpina ir mokslo plėtra. Kuo gali tapti valstybė, kurios sociokultūrinėje terpėje nesklendo mokslo, pažangos idėjos? Kurioje neplėtojamas fundamentalusis mokslas? Kurioje sprendimų galią turintys „apsukrūs“ vyrukai sugeba naikinti ištisus mokslinius institutus privatizuodami materialinę bazę, naikindami mokslininkų etatus ir palikdami skurdžiais iškiliausius mokslininkus? Kurioje deklaruojama, kad, tenkinant visuomenės, konkrečių regionų, sociokultūrinės sferos poreikius, būtina aukštosiose mokyklose kurti naujas programas, o žemas kolegų mentalitetas, siauri žinybiniai interesai, pavydas (?) nuolat programų kūrėjų darbą žlugdo, tas naujas programas atmetant. Tai taip pat ryškus žemos kultūros atspindys, blogą įtaką darantis rengiant intelektualesnius specialistus. Išėjus tik viena: rengti atviras, dalykiškas ir kultūringas kiekvienos programos aptarimus-diskusijas, kuriose galima būtų išgirsti referentų, vertintojų ir kūrėjų argumentus.

Europos Sąjungos vystymo strategija numato, kad intelektinio kapitalo plėtotės atskirose valstybėse diferencijos mastus būtina mažinti. Šiame iš valstybės biudžeto finansuojamame sektoriuje tarps-ta ir inovacijų kūrėjas, ir jų vartotojas. Todėl valstybė privalo padėti tiek vieniems, tiek kitiems. Būtina finansuoti mokslą ir plėtoti laisvą prieigą prie inovacijų, nes kitaip jos bus neefektyvios.

Šiuo metu daug problemų daugelyje sociokultūros sričių. Viena tokių – sociokultūros darbuotojų žinios. Gerai finansuojama profesinio meno kultūra šiais dešimtmečiais apleido periferijoje gyvenančias bendruomenes. Jų estetinį skonį, vertybių hierarchiją formuoja prastos populiariosios kultūros atstovai. Lietuvoje beveik neliko vietų, kuriose rodomi kino filmai. Pavyzdžiui, visoje Alytaus apskrityje 2003 m. jau tebuvo tik du kino teatrai: Alytuje ir Varėnoje (Alytaus verslo konsultacinis centras, 2006). Matyti, kaip greta aludžių, smuklių merdi kultūros namai. Nebėra tradicijų, poreikio ateiti čia, dabar jau į neįaukią, šaltą salę paklausti mokslininko, menininko, iškilesnio savo kraštiečio minčių. Tik entuzias-tingų šviesuolių dėka egzistuoja meno mėgėjų kolektyvai.

Europos Sąjungos senųjų narių atstovai sunkiai patikėtų, kad XXI a. Europos valstybėje kaimo žmogus negali prisišaukti gydytojo, nustatoma asmens higienos stoka, aktyvi tuberkuliozė, o ne viename kaime nėra kam kapuose duobę iškasti. Buvo sunaikinti ne tik kolūkiai, bet ir vaikų ikimokyklinės ugdymo įstaigos, o dabar diktatoriškais metodais keičiama ir švietimo įstaigų struktūra. Periferijoje girdėti kalbant, kad sąžiningai dirbti mokyklose sunku, nes dažnoje mokykloje ugdomas ne potencialus „intelektinis kapitalas“, bet kovojama, kaip bet kokia kaina gauti „mokinio krepšelį“. Mokytojas nebeatlieka savosios inteligentų ugdytojo funkcijos, kaip, kad buvo prieškarinio laikotarpio.

Pagal pateiktus duomenis, kaimo gyventojai blogiau nei miestiečiai apsirūpinę ilgalaikio naudo-jimo kultūrinės-buitinės paskirties prietaisais.

2 lentelė. Ilgalaikio naudojimo kultūrinės-buitinės paskirties prietaisai (šimtui namų ūkių vienetų)

Prietaisai	Kaime	Mieste
Spalvotieji televizoriai	85	109
Nespalvotieji televizoriai	23	19
Vaizdo magnetofonai	38	52
Muzikiniai centrai	9	21
CD grotuvai	2	5
Mobilieji telefonai	13	34
Asmeniniai kompiuteriai	3	11
Mechaninės skalb. mašinos	52	35
Automat. skalb. mašinos	25	44
Šaldikliai	27	6
Dviračiai	79	34
Šaldytuvai	91	97

Šaltinis: Lietuvos kaimas, 2002. Statistikos departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės. 2003, p. 48.

Šie rodikliai šiuo metu nedžiugina nei miesto, nei kaimo žmonių. Panaši situacija ir dėl kitų bui-ties padarų, tenkinančių elementarius poreikius.

3 lentelė. Komunalinės paslaugos kaime ir mieste, procentais

	Kanalizacijos paslaugos	Centralizuotas vandentiekis	Centrinis šildymas
Kaime	54	41	50
Mieste	95	93	93

Šaltinis: Lietuvos kaimas, 2002. Statistikos departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės. 2003, p. 23.

Apie intelektualinio potencialo ugdymą sunku kalbėti žmonėms, negalintiems patenkinti elementarios buities poreikių.

4 lentelė. Skurdo lygio dinamika kaime ir mieste, procentais

	1996 m.	1999 m.	2000 m.	2001 m.
Kaime	26,0	28,2	27,6	27,3
Mieste	14,7	9,9	10,5	11,3

Šaltinis: Lietuvos kaimas, 2002. Statistikos departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės. 2003, p. 46.

Statistika negailestingai atskleidžia ir kitas sociokultūros funkcionavimo erdvės problemas.

Plėtoti kurią nors sferą – žingsninis procesas. Tai judėjimas, kuriam galima padėti. Ar atsispindi ši problema 2007–2013 m. strategijos perspektyvoje? Kaip Lietuvoje numatoma plėtoti intelektualinį potencialą? Kaip numatoma formuoti sociokultūrinę erdvę mieste, regione, kaime? Tik atsakant į šiuos klausimus galima kalbėti apie pilietiškumo, tautinio mentaliteto ugdymą, pozityviosios socializacijos technologijas.

Abrahamas Maslow ne viename darbe atsakydavo į savo iškeltus retoriškus klausimus: kokios turi būti visuomenėje sąlygos, kad jos paskatintų žmogų pasirinkti aukščiausias vertybes, kad visuomenė taptų geresnė?

Išvados

1. Išanalizavus Lietuvoje pasirodančias socialinio darbo, sociokultūros problemas keliančias mokslines publikacijas daroma išvada, kad ypač aktuali yra metodologinė problema, susijusi su vertybinės dimensijos sąvokomis, netgi kultūros sąvokos vartoseną.

2. Eksplikuojama kultūros dimensija: tai vertybių sistema, aprėpianti visa, kas žmogaus sukuriama tiek materialiojoje, tiek dvasinėje sferose, aprėpiant tikėjimą, mitinį pasaulį, papročius, žinias, mokslą, meną, moralines, dorovines normas, pačias įvairiausias švietimo formas, teisę, žmogaus įpročius, poelgius, santykius, žmogui veikiant sukurtą materialųjį daiktišką pasaulį.

3. Sąvoką *sociokultūrinė institucija* apibrėšime kaip organizuotą socialinę struktūrą, kurios erdvėje esantys piliečiai atlieka konkrečios krypties visuomenei reikšmingas funkcijas, tačiau jos įprasminamos vertybinio turinio (ženklintu kultūros sandais). Straipsnyje pateikiamos ir kitos formuluojamos sociokultūros sąvokos (sociokultūrinės veiklos sferos, sociokultūrinis ugdymas, sociokultūrinio darbo tikslas, sociokultūrinis darbas).

4. Tyrimai leidžia konstatuoti, kad inovacinė politika Europos Sąjungoje suvokiama kaip teisinės bazės suformavimas ir inovacijas visuomenėje įprasminančių institucijų, stimuliuojančių naujo diegimą bei funkcionavimą, taip pat ir intelektualinį kapitalą stimuliuojančios sociokultūrinės erdvės, kūrimas.

5. Statistinių duomenų analizė leidžia teigti, kad Lietuvoje sociokultūrinė sfera nesuteikia vertybių funkcionavimo stabilumo, reikalingo intelektualiniam kapitalui formuotis.

6. Atlikus lyginamąją statistinių duomenų analizę atskleista, kad lėšos, skiriamos švietimui, Lietuvoje kuriant intelektualųjį kapitalą, „žmogiškuosius resursus“, panaudojamos nerentabiliškai.

7. Intelektinio kapitalo ir inovacinės politikos stimulams didžiulės įtakos turi sociokultūrinė terpė, kuriai Lietuvoje neskiriamas reikiamas dėmesys.

Literatūra

- Harris, M. *Kultūrinė antropologija*. Tvermė, 1998.
- Jucevičius, R. *Strateginis organizacijų vystymas*. Kaunas: Pasaulio lietuvių kultūros, mokslo ir švietimo centras, 1998.
- Staponkus, A. Kultūros atskirtis ir gyvenimas kultūroje. Konferencijos pranešimai ir rezoliucijos. *Socialinė atskirtis ir kultūra*. Lietuvos kultūros politikos institutas. Vilnius: Kultūra. 2007, p. 137.
- Starkevičiūtė, M. Pasisakymas <<http://www.starkevičiute.lt/pasisakymai/?group>> [žiūrėta 2007-09-26].
- Tarptautinių žodžių žodynas*. Vilnius: Alma litera. 2001, p. 322.
- Vidickienė, D. Lietuvos inovacijų politika nacionalinių inovacijos sistemų raidos kontekste. *Lietuvos ūkio transformacija 1990–2005 metais*. Mokslinių straipsnių rinkinys (II). Vilnius: VPU. 2006, p. 205–217.
- Chowdhury, S. *Management 21C*. Someday we'll all lead this way. Pearson Education, 2000.
- Drucker, P. F. *Post-Capitalist Society*. New York: Harper Business, 1993.

9. Hofstede, G. *National cultures and corporate cultures*. In L. A. Samovar & R. E. Porter (Eds.), *Communication Between Cultures*. Belmont CA: Wadsworth, 1984.
10. Koopmans, T. C. On the Concept of Optimal Economic Growth. *The Economic Approach to Development Planning*. Amsterdam, 1965.
11. Lederach, J.P. *Preparing for peace: Conflict transformation across cultures*. Syracuse NY: Syracuse University Press, 1995.
12. Linton, R. *The Cultural Background of Personality*. New York, 1945.
13. Machlup, F. The production and Distribution of Knowledge in the United States. New York: Princeton, 1962.
14. Nelson, R. R.; Winter, S. G. *An Evolutionary Theory of Economic Change*. Cambridge, Mass: Harvard University Press, 1982.
15. Parson, T. *Essays in Sociological Theory*. Glencoe, IL., 1949.
16. Romer, P. M. Endogenous Technological Change. *Journal of Political Economy*. 1990. Vol. 98. October. Part 2, p. 71–102.
17. Wertsch, J. V. *Voices of the mind: A sociocultural approach to mediated action*. Cambridge, MA: Harvard, 1991.
18. Witt, U. *Economic policy making in evolutionary perspective*. *Journal of Evolutionary Economics*. 2003, p. 59–67 [žiūrėta 2008-07-15].

Dokumentai

1. Viešoji įstaiga Alytaus verslo konsultacinis centras, 2006.
2. Lietuvos kaimas 2002. Statistikos departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės, 2003.
3. Investing in research: an action plan for Europe. *Communication from the Commission*. (COM(2003) 226 final – Not published in the Official Journal [žiūrėta 2008-08-05].
4. Lisbon Strategy – Key Documents, 2000 <<http://europa.eu.int/>> [žiūrėta 2007-04-19].
5. The Commission Resolution on the new political priorities concerning the information society on 21 November 1996 presented. OF.J.1996, 12 Dec. [žiūrėta 2008-03-20].
6. <<https://epp.eurostat.ec.eu.int>> [žiūrėta 2007-10-05].

THE PARADIGM OF SOCIO-CULTURAL– INTELLECTUAL CAPITAL AND INNOVATIVE POLICY: A DISCOURSE ON CONTEMPORARY TOPICALITIES

Dr. Rita Aleknaitė-Bieliauskienė

Mykolas Romeris University

Summary

The problem of education of human resources is currently very topical in Lithuania. Ensuring the social welfare of a Lithuanian citizen, the permanent and consequent economic growth, competitiveness of activity and production in global world requires a holistic approach. The essential object of the long-term strategies of the state should be a human being. The state must see his needs, help him to create his social environment, socio-cultural conditions, where he could actually evolve his creative powers. Consequently, the knowledge, as a specific development of economic, cultural and social spheres is not conceived without the term of *intellectual capital*.

The most valuable power in modern state should be the life of the society and its separate individual, not the technologies. The strategies and activities of state institutions and community should be directed to create a socio-cultural environment and development of intellectual people.

Keywords: culture, socio-cultural work, intellectual capital, innovative policy, community.